

**Ποιητικοί διάλογοι, Μαντινάδες, και Τῶαττίσματα
Κύπρος – Κρήτη – Δωδεκάνησα
Λαογραφικός Όμιλος Λεμεσού
Χώρος: Λουβαράς**

Ημερομηνία: 8 Αυγούστου, 2021

Εισήγηση Μιχάλη Ττερλικκά

**ερμηνευτή/ερευνητή παραδοσιακής μουσικής της Κύπρου
«Τῶαττίστα τζαι Τῶάττισμαν»**

Στην Κύπρο, η δημιουργία στίχων εν' μια παράδοση αιώνων που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Τζαι χωρίς υπερβολήν, φαίνεται μου εν' δύσκολον νά 'βρουμεν έναν Κυπραίον που να μεν εσύνταξεν έστω τζαι έναν στίχον. Έδει όμως τζαι κάποιους που το λεγόμενον *τῶάττισμαν*, για λλόου τους, εν' τρόπος ζωής.

Τῶαττίστα λαλούμεν στην Κύπρο τα αυτοτελή ομοιοκατάληκτα δίστιχα τζαι *τῶάττισμαν* την άμεσην ανταγωνιστική ανταλλαγήν δίστιχων που δκυο ή πιο πολλά άτομα.

Όσον αφορά τα τῶαττίστα, οφείλουμεν μιαν σημαντικήν αναφοράν για να βάλουμεν τα πράματα στην θέσην τους.

Τουλάχιστον τα τελευταία 40 γρόνια, άμαν πεις του άλλου, «πε μου έναν τῶαττίστον» εννοάς, «πε μου έναν δίστιχον». Με εξαίρεσην την περιοχήν των Κοτσίνοχωρκών που τα λαλούν «κοφτά». Μα τζαι τζεικάτω μόνον οι αθθρώποι που ασχολούνται με το θέμαν, τα λαλούν κοφτά. Ο πολλύς ο κόσμος λαλεί τα όπως τους άλλους, «τῶαττίστα».

Πιο παλιά όμως, που την δεκαετίαν του '70 τζαι τζει οτιδήποτε έμμετρον, ελαλούσαν το τραούδι. Επομένως τζαι τα δίστιχα τα οποία σήμερα λαλούμεν τῶαττίστα, τραούδκια τα ελαλούσαν. Τζ' έχουμεν πολλά παραδείγματα που το μαρτυρούν. Αναφέρω κάποια δίστιχα που τ' αθθυμούμαι που τον τζαιρόν που ήμουν κοπελλούν.

*Τραούδκια ξέρω κάμποσα, έναν σατδίν γεμάτον
μα ετρύπησεν το γέρημον τζ' επήασιν που κάτω.*

2 *Τουν τα τραούδκια που λαλείς, μεν τα λαλείς για μέναν
τζαι τζέινος που σου τά' μαθεν εν' μαθητής μο' μέναν.*

*Τουν τα τραούδκια που λαλείς, λαλούν τα τα μαντούδκια
που κάμνουν παλιοκόσσινα τζαι παλιοττενεκκούδκια.*

Υπάρχουν επίσης τίτλοι ποιημάτων τζαι ποιητικών συλλογών με την λέξη «τραούδκια» με την έννοια του στίχου. Όπως:

Τραγούδια του νησιού μου, του Παύλου Λιασιδή, *Το τραούδιν του Τζυπριανού*, του Βασίλη Μιχαηλίδη, τζαι πολλά άλλα.

Ξηκαθαρίζουμε λοιπόν ότι: Σήμερα, «**τῶαττιστά**» λαλούμεν τα αυτόνομα δεκαπεντασύλλαβα ομοιοκατάληκτα δίστιχα, τζαι κάποτε τετράστιχα, ή κάποιες άλλες σύνθετες μορφές του δεκαπεντασύλλαβου. Τζαι «**τῶάττισμαν**» τον ανταγωνιστικόν, διαγωνιστικόν διάλογον κυρίως μεταξύ δκυο ατόμων, με **τῶαττιστά**. Έτσι για να μιλούμεν την ίδιαν γλώσσαν.

Τζ' αφού το εξηκαθάρισαμεν τούτον, ας έρτουμεν τζαι στην ετυμολογίαν του ρήματος τῶαττίζω. Πριν καμπόσα γρόνια, άμα μου εξητήθην να εξηγήσω πόθθεν προέρχεται το τῶαττίζω, χωρίς πολλά-πολλά, είπα ότι βκαίννει που το Κυπριακόν «**τῶαττίζω**» που σημαίνει ταιρκάζω. Π.χ «**ετῶαττίσαν τα σκουφικά τους**». Υστερόττερα εδκιάβασα τζαι την άποψην ότι προέρχεται που το τουρκικόν ρήμαν «**çatmak**» που πάει να πει, περίπου, ανταγωνίζουμαι, αντιμάχουμαι.

Στην περίπτωση των τῶαττιστών λοιπόν, με την έννοια των μεμονομένων δίστιχων, η ετυμολογία του «**çatmak**» εν ταιρκάζει αφού εν υπάρχει ανταγωνισμός. Ταιρκάζει όμως η άλλη με το «**τῶαττίζω**» με την έννοια του ταιρκάζω, επειδή τα δίστιχα έχουν ομοιοκαταληξίαν. Ταιρκάζει δηλαδή ο ένας στίχος με τον άλλον. Λαλεί σου ο άλλος, για παράδειγμα, «**τῶάττις' μου έναν τωρά στο άψε σβήσε**». Δηλαδή κάμε μου έναν ταιρκαστόν δίστιχον της ώρας. Η ετυμολογία όμως του «**çatmak**» ταιρκάζει απόλυτα με το ανταγωνιστικόν **τῶάττισμαν**, αφού όπως θα δούμεν στην συνέχειαν περιέχει έντονην λογομαχίαν τζαι αντιπαράθεση.

- 3 Συνεπώς, κατά την γνώμη μου στέκουν τζαι οι δικυο ετυμολογίες, αφού η μια εν ακυρώννει την άλλην.

Τα τῶαττισιτά που εδημιουργηθήκαν τζαι δημιουργούνται κατά καιρούς που γνωστούς τζαι άγνωστους δημιουργούς έχουν μιαν πλούσιαν θεματολογία, όπως: Ερωτικά, εργατικά, της ξενιθιάς, της σούσας, έμμετρες παροιμίες, μυλλωμένα, φιλοσοφικά, σατυρικά, κ.α.

Για το τῶάττισμαν, η πιο γνωστή μορφή εν' τούτη που ξέρουμεν, που γίνεται οργανωμένα σε διάφορες εκδηλώσεις με επίκεντρον την γιορτήν του κατακλυσμού. Όμως έννεν η μόνη μορφή. Επιχειρώ λοιπόν έναν διαχωρισμόν.

• **Τῶάττισμαν με δίστιχα** που ανταλλάσσονται αυθόρμητα μεταξύ ατόμων γνωστών για την άμεσην δημιουργίαν τῶαττιστών. Τούτον γίνεται πολλές φορές με το πρώτον συναπάντημαν αντί ὄαιρημάτου.

Για παράδειγμαν:

A: **Καλώς τον καλωσόρισεν ίσιον γοιον τη λαμπάδαν*
Που ήσουν τζέν εφάνηκες έσει μιαν εβτομάδαν;**

B: **Εδώκαν πάνω μου δουλιές, στο μαχαζίν να πούμεν.
Μα μιας τζ' επήασιν καλά τζερνώ κρασίν να πιούμεν.**

Επίσης, αλλόναν:

Γ: **Αν είσαι φίλος καρδιακός τζαι δεν φοάσαι χάρον,
άνοιξε το πακκέττον σου τζαι δώσ' μο' 'ναν τσιάρον.**

Δ: **Έτο πακκέττον τζΐαχαμαί τζαι άψε όσα θέλεις,
μαν' αγοράζεις που τζαι που. Αρκειψες τζέν συφφέρεις.**

Επίσης κυκλοφορούν πολλές ιστορίες με αυθόρμητα τῶαττισίματα στους γάμους, στους καφενέδες, στες πλατείες, στο παζάριν, στην δουλειάν, με επώνυμους τῶαττισιτάες. Υπάρχουν επίσης δημοσιευμένες πολλές τέτοιες ανταλλαγές τῶαττισιμάτων σε συλλογές λαϊκών ποιητών.

- 4 Έναν παράδειγμα, διάλογος μεταξύ Πάρου τζαι Πιερέττη, σε καφενέν, που το βιβλίου, *Νησιτίσιμα τζαι Μυλλωμένα - Πιερή Πιερέττη*.

Πάρος: *Να σ' αρωτήσω να μου πεις, ο νήλιος πότε πνάζει
τζαι πού πάει, τζαι που δειπνά τζαι που μεσομερκάζει;*

Πιερέττης: *Ο νήλιος εν' ακίνητος τζ' η γη εν' που γυρίζει
τζ' ούτε πεινά ούτε διψά, τον κόσμον που φωτίζει.*

Τζ' επίσης, επειδή η παράδοση εξελίσσεται, *τῶαττιμαν* γίνεται πιον τζαι με τα κινητά τζαι που το facebook. Πριν κάμποσα γρόνια, παρόλον που εν ασχολούμαι με το άμεσον *τῶαττιμαν*, άμαν έχω κάποια δευτερόλεπτα τζαιρόν για ν' απαντήσω, κάτι κουτσίώ. Ακούτε λοιπόν έναν διάλογον που το κινητόν με μιαν φίλην μου.

X: *Φεγγάριν ολοστρόντζυλον κρέμμεται που τ' αστέρκα.
Μα πόθθεν κρεμμαλλίζετα αφούς δεν έσει σιέρκα;*

M: *Άδε την είνταν π' αρωτά τζαι μπήει μου μασαίρκα.
Εν' που την άλλην την μερκάν του φεγγαρκού τα ῥέρκα!*

• ***Τῶαττιμαν σε έναν συγκεκριμένον θέμαν***, απου πεί το καλλύττερον, χωρίς να υπάρχει κατ' ανάγκη συνοχή του νου τῶαττιστού με το άλλον, ανάλογα φυσικά με το θέμαν. Πρώτον θέμαν, ως συνήθως, εν' πάντα ο έρωτας. Αναφέρει ο Πιερέττης, στο βιβλίου του *«Νησιτίσιμα τζαι Μυλλωμένα»*: *«Τσιαττούσαμεν με τον Πριγκόπουλλον ερωτικά»*. Όμως ανάλογα της περιστασης μπαίνουν τζ' άλλα θέματα.

Αν το *τῶαττιμαν* εν' οργανωμένον, το θέμαν μπαίνει που την επιτροπήν η οποία αποφασίζει τζαι για τον νικητήν.

Σε τούτην την κατηγορίαν μπορούμεν να κατατάξουμεν τζαι το *τῶαττιμαν* μεταξύ των δκυο χορευτών, μετά που τον τρίτον αντρικόν καρτζιλαμάν, τον λεγόμενον «τραουδιστόν». Όπου οι μουσικοί γυρίζουν την μελωδία που τον καρτζιλαμάν στην μελωδιάν της «ίδιας» τζ' οι χορευτές τραουδούν, ερωτικά κυρίως, *τῶαττιστα* τζ' ανταγωνίζονται ποιός έννα πει το καλλύτερον η

απαντούν ο ένας στον άλλον. Μεταξύ των τσάττιστών οι μουσικοί παίζουν εισαγωγές, τζαι διούν την ευκαιρίαν στους χορευτές να δώκουν τον γυρόν τους τζαι να σκεφτούν το επόμενον τσάττιστόν.

• **Τσάττισμαν του παλιωμάτου.** Οι χώροι που γίνεται τούτον το τσάττισμαν εν' οι οργανωμένες εκδηλώσεις με επίκεντρον την γιορτήν του κατακλυσμού. Πιο παλιά όμως στα παναῦρκα εστήνουνταν διάφορες καλύφες, που εσερβίραν καφέδες, ποτά, οφτόν τζαι μεζέδες. Η κάθε καλύφη εσυφώνων με κάποιους κιολάρηες τζαι τσάττιστάες να παίζουν κοντά τους τζαι να τσάττιζουν. Ο ανταγωνισμός ήταν μιάλος τζαι την πιο πολλήν πελατείαν ετραβούσαν την οι καλύφες με τους καλλύττερους τσάττιστάες. Σε τουν τες περιπτώσεις που το τσάττισμαν εν ήταν οργανωμένον ο νικητής έβκαινεν που τες επευφημίες του κόσμου. Αλλά πολλές φορές οι βαρετοί τσάττιστάες είχαν το θάρρος με τον τρόπον τους να παραδέχονται τον καλλύττερον.

Το τσάττισμαν, είτε οργανωμένον είτε όι, έδει τους κανόνες του. Βασικός κανόνας είναι, ο δεύτερος να απαντά με το τσάττιστόν του σε τζείνον που είπεν ο πρώτος.

Αν θέλει ν' αλλάξει θέμαν πρέπει να δημιουργήσει μια εύστοχην σύνδεση με το προηγούμενον. Να πιαστεί δηλαδή που κάτι που είπεν ο αντίπαλος τζαι να το γυρίσει αλλού.

Αν κάποιος εν ιμπόρει να απαντήσει χάνει αμέσως. Αν αρκεί να απαντήσει τότε ο προηγούμενος δικαιούται να πει τζαι δεύτερον, κάτι που μετρά υπέρ του.

Οι διαγωνισμοί τούτοι συνήθως εξελίσσονται σε έντονες λογομαχίες κατά τες οποίες ανταλλάσσονται βαρετές κουβέντες οι οποίες όμως κατά κανόνα θεωρούνται θεμιτές στα πλαίσια του αγώνος τζαι κανένας εν κακοφάνίζεται. Ο κάθε τδιαττιστής, όμως, ακολουθά τους άγραφους ηθικούς κανόνες, άλλος ψηλά τζ' άλλος χαμηλά. Αφού για να μεν τα παρουσιάζουμεν ούλλα όμορφα τζαι ωραία, εν πολείπουν οι παρεξηγήσεις άμαν κάποιος το παρακάμει, για αν ο άλλος εν' ποτζείνους που τσουνιάζονται εύκολα. Μούττη του δκυόσμη, που λαλούμεν.

- 6 Στη τελική κρίση της κριτικής Επιτροπής, μα τζαι του κόσμου λαμβάνονται υπ' όψιν τα εξής:

Η σωστή ομοιοκαταληξία τζαι ο σωστός ρυθμός, η ετοιμότητα, οι επιτυχημένες έξυπνες απαντήσεις, η πρωτοτυπία τζαι τέλος η γενική εικόνα που αφήνει ο διαγωνιζόμενος.

Στους οργανωμένους διαγωνισμούς ακολουθείται κάποια διαδικασία που την κριτική επιτροπήν. Αν οι διαγωνιζόμενοι εν' πολλοί, τότε κληρώνονται ή ορίζονται ζευκάρκα. Η επιτροπή, επίσης σε κάθε γύρον τῶαττισμάτου, ορίζει που πόσα έννα πει ο καθένας. Που το κάθε ζευκάριν βκαίννει ένας νικητής, ξαναορίζει η επιτροπή τα ζευκάρκα, τζαι συνεχίζεται ο αγώνας ώστι να μείνει το τελευταίον ζευκάριν τζαι να βκει που τζειαμαί ο τελικός νικητής.

Σύμφωνα με την δόκτωρα Νικολέτταν Δημητρίου που εμελέτησεν το αρχείον του Κατακλυσμού της Σκάλας, που το 1980 ως σήμερα, τζ' εξέδωσεν σε συνεργασίαν με το ίδρυμαν Φοίβου Σταυρίδη 3 τόμους με θέμαν «Τα τῶαττιστά του παλιωμάτου στον κατακλυσμόν της Λάρνακας», οι τῶαττιστές περιστρέφονται γυρών που τα εξής θέματα:

Απειλές για σωματικήν βλάβην. Π.χ «Έννα σε κουπανίσω», «Έννα σε δέρω», «Έννα σε σύρω κάτω», «Να σε βουννήσω στον γιαλόν» κ.λπ.

Απειλές για θάνατο: «Εγίω 'ννα σε σκοτώσω», «Έννα σε δω μες το νεκροταφείον», «Το μνήμαν σο' 'νν' αννοιξω», κ.λπ.

Ηλικιακή διαφορά: Οι μιάλοι σε ηλικίαν κατηγορούν τους νεότερους ότι εν άπειροι τζ' οι νέοι τους γέρους ότι εξοβλήσασιν.

Διδασκαλία: Ο ένας λαλεί του άλλου ότι εν' ο δάσκαλος τζ' ο άλλος μαθητής του, ότι άννοιξεν σκολείον για τῶαττιστές κ.λπ.

Ποητική κληρονομία: Συνήθως, παιδικία για αγγόνια γνωστού παλιού τραουδιστή χουμίζονται ότι η τραουδικία εν μάλιν τους.

- 7 **Αινίγματα/ερωτήματα, γρίφοι:** Ο ένας βάλλει ερώτημαν τζαι που την απάντησιν πόννα δώκει ο δεύτερος κρίνεται η αξία του. Π.χ
*Που σκάψασιν την θάλασσαν το χώμαν που εβκάλαν
να μ' απαντήσεις θέλω σε άραγε πού το 'βάλαν;*

Υπάρχουν πολλές αναλύσεις που μπορεί να κάμει κάποιος σχετικά με το περιεχόμενον των τδαττισμάτων. Όμως η έκταση της εισηγήσης εν μας επιτρέπει να το κάμουμεν. Όποιος, όμως ενδιαφέρεται μπορεί να έβρει τες πληροφορίες τζαι τες αναλύσεις τούτες στην τρίτομην έκδοσιν που ανάφερα πιο πάνω, που την συστήνω ανεπιφύλακτα.

Όπως είπαμεν στην αρκίην, το *τδαττισμαν εν* μια παράδοση αιώνων. Η γενιά των τραουδιστών, λαϊκών ποιητών, τδαττιστάδων που έδρασεν που τα μέσα του περασμένου αιώνα, ως την δεκαετιάν του '80, έφυεν. Τζ' ένας – ένας φεύκουν τζαι οι εκπρόσωποι της επόμενης γενιάς. Ευτυχώς όμως τα τελευταία 10-15 γρόνια εδημιουργήθηκεν μια νέα γενιά, τδαττιστάδων κυρίως που νέα άτομα που εν περιορίζονται μόνον στες οργανωμένες εκδηλώσεις, αλλά οργανώνουν οι ίδιοι κατά παρέες, συνάξεις τζαι διασκεδάσεις που τδαττίζουν τζαι διασκεδάζουν. Εκάμαν δηλαδή το *τδαττισμαν* τρόπον ζωής, που στην ουσίαν τούτον εν' το ζητούμενον.

Που το 2011 τα *τδαττιστά* είναι γραμμένα στον Παγκόσμιον Κατάλογον της Αυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO.

Η νέα γενιά των τδαττιστάδων, κατά την γνώμην μου θα πρέπει, μέσα που τες διάφορες δραστηριότητες της τζαι αξιοποιώντας το γεγονός τούτον, να βάλει στόχον να πάρει τα *τδαττιστά* έναν σκαλίν πιο πάνω, στοχεύοντας στην ποιότητα τζαι όι στην ποσότητα.

Τελειώννω με έναν *τδαττισμαν* μεταξύ του Φώτη Ακαθκιώτη τζαι του Ανδρέα Αψερού στον κατακλυσμόν της Σκάλας το 2000, που το βιβλίον που ανάφερα πιο πάνω. (Ξεκινά ο Φώτης Ακαθιώτης)

- 8 Φ: *Ξέρεις το πά' στο τῶαττισμαν εγιώ 'μαι παλλικάριν
Τζ' ούλλος ο κόσμος θα κρωστεί,
πού 'ννα τον κάμω να κλωστεί εγιώ τούν τον τζοιλιάρην*
- A: *Δικλάτε πλάσμαν π' απειλιά, δικλάτε δα μουτσούνιν
Εν τζαι λαλώ σας αβανιάν,
μα για να φτάσει βαζανιάν χρειάζεται κατσούνιν*
- Φ: *Κάμνει δουλειάν του μάντζιπα στον φούρνον άμαν πάει
Τζ' εγιώνι ξέρω το γιατί,
πως για να δέρει τον Φωτήν θέλει ψουμιά να φάει*
- A: *Δέκα λιοντάρκα νηστικά πάνω μου να μουντάρουν
Έννα τα βάλω τερπιέν, εν θα με κουμαντάρουν
Τζαι απειλιά με μια τταππού τζ' η γόππα του τσιάρου*
- Φ: *Αν κρίνει η επιτροπή, θα μείνεις πά' στον πάγκον
Τζαι πάψε να με απειλάς,
διότι μόνον τσιριλλάς όπως τον γρακουτάγκον*
- A: *Εμέναν μεν με απειλάς, ρε σπάσμαν του καπόττου
Θα λύσω την σαούναν σου
τζ' έννα γιν' η μουτσούνα σου σαν του Κουασιμόττου*

*Σημείωση: Ο μακαρίτης ο Αψερός ήταν τεραστίων διαστάσεων
ψηλός τζαι υπερβολικά χοντρός, ενώ ο Φώτης εν' κοντός τζαι λε-
πτός.*

*Τζ' έναν ερωτικόν του μακαρίτη του Αντρέα του Αψερού που το
άκουσα σ' έναν κατακλυσμόν της Σκάλας, τζ' έμεινεν στον νουν μου.*

*Ήμουν εις την εντατικήν, μέσα στην πολυκλινικήν
θάνατον εκαρτέρουν.*

*Τζ' ήρτεν τζ' 'ωκέν μου δκυο φιλιά, τζ' ευτύς τρεις πίττες δεφταλλιά
είπα τους να μου φέρουν.*

**Τα τῶαττιστά πον γραμμένα με έντονα γράμματα ανήκουν στον
Μιχάλη Ττερλικκά*